

Scheiden

1. Introductie

In 2006 werd bekendgemaakt dat jaarlijks 51000 kinderen te maken hebben met het feit dat hun ouders uit elkaar gaan. 8000 kinderen verliezen daarbij het contact met een van hun ouders. Voor vrijwel alle kinderen is scheiden, lijden. Door de frequentie waarin scheidingen plaats vinden, komt iedere leerkracht in aanraking met de problemen die kinderen kunnen ondervinden als hun ouders gaan scheiden.

2. Omschrijving

Voor een kind is de eenheid van een gezin zo'n vanzelfsprekendheid dat een scheiding hem/haar altijd koud op haar/zijn dak valt, onafhankelijk van het feit of het kind is voorbereid of niet. Het gezin (of de leefeenheid) is voor het kind de kern van zijn realiteit. Ouders kennen ook nog de realiteit van buiten het gezin. Kinderen zijn daarom ook erg gevoelig voor spanningen tussen hun ouders die vaak gevoeld worden als bedreiging van hun veiligheid en zullen gewoonlijk niet kiezen voor scheiding als oplossing voor problemen. Kinderen reageren op verschillende manieren op een scheiding, afhankelijk van hun persoonlijkheid en van de manier waarop het scheidingsproces verloopt. Het gaat meestal om:

- gevoelens van twijfel en onzekerheid, die het kind kan uiten in angst, onrust, zich bedreigd voelen, verwarring, wantrouwen;
- gevoelens van zich verwaarloosd voelen;
- eenzaamheid en onveiligheid, die het kind kan uiten in ontkenning van de werkelijkheid, onverschilligheid, krampachtigheid en bravoure-gedrag;
- gevoelens van hoop, machteloosheid, gedwongen worden te kiezen, die het kind kan uiten in agressiegedrag, schuldgevoelens, lijmpogingen en zich weer teleurgesteld voelen. Als gevolg van de scheiding kunnen eet- en slaapgewoonten veranderen, huilen en algemene prikkelbaarheid toenemen en concentratie en taakgerichtheid verminderen. Het is ook mogelijk dat een kind ten gevolge van een scheiding zo ogenschijnlijk geen ander gedrag gaat vertonen. Dit betekent echter niet dat er met het kind niets aan de hand is. Sommige kinderen uiten zich niet zo makkelijk. Zie daarover het orthobeeld Emotionaliteit.
- vluchten in een ideale droomwereld en fantasieën
- slechtere leerprestaties op school;
- meer gedragsproblemen;
- zelfbeeldproblemen;

- onvoldoende welbevinden;
- problemen met sociale relaties

Voor de leeftijdsgroepen van de basisschool geldt in het bijzonder:

- *Kleuter van 4 jaar*: regressie (terugval naar jonger gedrag), geremd, onrustig, angstig, zelfbeschadigingen. Ze kunnen angsten moeilijk de baas en kunnen slecht compenseren in het spel.
- *Kleuter 5 a 6 jaar*: angsten en een grote
- *verscheidenheid aan reacties*. Ze hebben meer begrip voor de problemen. Verder: depressie, slechte prestaties op school.
- *7 à 8 jaar*: tonen openlijk verdriet en kunnen het verdriet slecht aan. Ze zoeken over het algemeen geen compensatie in ander gedrag op school.
- *8 à 12 jaar*: hebben een façade en komen pas na enkele gesprekken voor de dag met conflicten, verlatenheid, angst, schaamte over scheiding. Ze kunnen hun verdriet al inkapselen en gewoon doorgaan. Vaak worden ze, in besef van hun machteloosheid, gedreven tot grootscheepse activiteiten. Ze kunnen ook echt boos worden op degene die het initiatief tot de scheiding nam. Ze hebben angsten over hun eigen lot, kunnen geschokt zijn in hun identiteit en vragen zich af op wie ze gaan lijken. Ze hebben gevoelens van alleen zijn, machteloosheid, concentratieproblemen, vertonen nogal eens agressiegedrag, hebben depressies en ook nogal eens zwakke schoolprestaties.

Drie fasen

Evenals bij kinderen die binnenkort naar het ziekenhuis gaan of er onlangs geweest zijn (zie het desbetreffende orthobeeld), zijn er bij kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn ook drie fasen te onderscheiden, namelijk:

Fase 1: de fase van de voortekenen

Dit kan soms een zeer langdurige fase zijn. In deze fase wordt de gezinssituatie gekenmerkt door spanningen en/of openlijke ruzies. Kinderen registreren deze spanningen over het algemeen goed. Als kinderen buiten deze spanningen gehouden worden en dus niet weten wat die spanningen betekenen, gaan ze daarover fantaseren. Zelfs in deze fase kunnen gedragsveranderingen optreden zoals weergegeven in het voorafgaande.

Fase 2: de feitelijke scheiding

Voor kinderen is het vertrek van een ouder het meest concrete moment van de scheiding. Deze scheiding kan nogal eens heftige reacties opleveren. Hierbij gaat het dan veelal om vlucht- en vechtreacties. Vluchten bestaat dan uit zich terugtrekken, huilen en zwijgen.

Vechten uit woedeaanvallen, onrust, weglopen, zoeken naar vertrokken ouder. Vrijwel alle kinderen vertonen een verhoogde behoefte aan lichamelijke koestering. Oudere kinderen verbergen hun paniek nogal eens achter onverschilligheid. Het vertrouwen in ouders is geschokt, ze voelen zich verraden en verlaten. Het zelfvertrouwen is geschokt, ze zijn blijkbaar niet belangrijk genoeg. Verder: schuldgevoelens, scheidingsangst (misschien gaat die ander ook wel weg), blijven hopen op verzoening.

Fase 3: verwerking

Deze fase begint al vanaf het moment waarop de ouders het kind meedelen dat ze gaan scheiden.

De verwerking verloopt bij de meeste kinderen als volgt:

- *Ontkenning*: het kind heeft de neiging zich af te sluiten. Dit heeft een gebrek aan sociale vaardigheden tot gevolg.
- *Woede*: kinderen voelen zich verraden door hun ouders en uiten dat in woede.
- *Onderhandelingsfase*: het kind probeert zijn ouders weer bij elkaar te krijgen.
- *Schuldgevoelens*: wat heb ik gedaan dat ik zo gestraft wordt?;
- *Depressie*: als het kind de onderhandelingspogingen ziet mislukken, wordt het vaak depressief. Het kind bereidt zich voor op de komende scheiding. Er komt een soort rouwperiode.
- *Acceptatie*: het kind wordt rustiger en heeft meer overzicht over de situatie.

In 2005 zijn er 37.000 scheidingen uitgesproken. Als men ook de samenwonenden meetelt kan het om 100.000 scheidingen gaan. Het aantal kinderen dat hier bij betrokken is ongeveer 51000. Ongeveer 19.000 heeft na de scheiding slechts contact met een van de ouders. Gescheiden ouders vinden het soms onverdraaglijk dat een kind nog van de vader én de moeder houdt. Meestal verliezen de kinderen het contact met de vader omdat 80% bij de moeder blijft wonen. Er zijn nu plannen om na een scheiding een ou-

derschapsplan te maken om de opvoeding ook beter te organiseren. In principe houden kinderen van beide ouders, maar soms worden ze gedwongen de contact met een ouder af te breken te minimaliseren en dat maakt dat kinderen de natuurlijke trouwe aan beide ouders moeten vernietigen. Kinderen van gescheiden ouders lopen later een grotere kans om zelf ook te scheiden.

Kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn hebben vaak leerproblemen, maar blijken ook meer gedragsproblemen te vertonen. De algemene stelling dat kinderen beter af zijn als hun ouders bij een slecht huwelijk gaan scheiden is niet juist. Ook van een scheiding ondervinden kinderen veel problemen. Hoe noodzakelijk een scheiding vanuit het perspectief van de ouders ook kan zijn, kinderen zijn nooit beter af met een scheiding. Vooral het feit dat kinderen vaak nauwelijks contact hebben met een van de ouders is belastend voor deze kinderen. De gevolgen van het geen contact meer hebben met een ouder wordt PAS genoemd; Parental Alienation Syndrome. Kinderen worden meegesleurd in een proces van ouderverstoting. Er zijn er actiegroepen van vaders die strijden voor hun rechten om contacten met hun kinderen te onderhouden en grootouders die hun kleinkinderen op die manier verliezen.

3. Diagnose

Maak voor de diagnose gebruik van de diagnostische vragenlijst van pagina 593.

4. Verklaringen

Bij een scheiding maakt het voor een kind niet zoveel uit of het om een huwelijk gaat of om een samenlevingsverband. Wat wel uitmaakt, is of het kind voorbereid is op een scheiding. Kinderen lijden het meest van voor het kind plotselinge scheidingen. De meeste scheidingen vinden plaats als kinderen tussen de negen en twaalf jaar zijn. Het eerste kenmerk van een kind in/na een scheiding is de onzekerheid. Het kind kan onzekerheden hebben op het gebied van de verzorging, warmte, veiligheid, vertrouwen, aandacht en loyaliteit. Het kind ervaart sterke gevoelens van loya-

Een extra diagnosetip

U kunt de specifieke diagnosemiddelen die bij dit orthobeeld horen gebruiken, maar u kunt ook de meer algemene diagnosemiddelen uit deze orthotheek hanteren. Zie daarvoor de opzet voor de gedragsdiagnose zoals weergegeven op pagina 21 t/m 40 en dan de diagnosemiddelen:

- diagnosezoekwijzer op pagina 22
- diagnosehulp 1 op pagina 29-33
- diagnosehulp 2 op pagina 34-36
- diagnosehulp 3 op pagina 37
- diagnosehulp 4 op pagina 38-40

Diagnostische vragenlijst Scheiden

Naam/groep:

Geboortedatum:/ingevuld op:/ingevuld door:

1. Ik-trek

1.1 Hoe uit het kind zijn gevoelens en ervaringen m.b.t. de scheiding?

1.2 Waarin is het kind anders dan voor er sprake was van een scheiding? Informeer eventueel ook bij collega's.

1.3 Geeft het kind ook signalen waaruit blijkt dat het met u wil praten over de scheiding?

1.4 Uit het kind zich ook over de scheiding tegen klasgenoten?

1.5 Wanneer is het kind (ogenschijnlijk) minder of niet zo bezig met de scheiding?

1.6 Welke voorkeuren heeft het kind op het gebied van de expressiemogelijkheden (verbaal, dramatisch, beeldend, enz.)?

1.7 Voor welke onderwerpen/thema's heeft het kind veel belangstelling?

1.8 Geeft het kind ook signalen waaruit blijkt dat het met u wil praten over de scheiding?

1.9 Lijdt het kind ook lichamelijk onder de scheiding? Is het moe of slaperig in de klas?

1.10 Kan het kind het aan dat er met de hele klas gesproken wordt over het echtscheidingsgebeuren?

2. Ik-verbaliteit

2.1 Heeft het kind problemen met het taalbegrip en/of de verbale expressie?

3. Ik-zelfbeeld

3.1 Is het zelfvertrouwen naar aanleiding van de scheiding ook verminderd, omdat het kind bijvoorbeeld denkt dat hij de enige is die er zoveel moeite mee heeft of omdat het kind schuldgevoelens heeft en denkt dat hij de oorzaak van de scheiding is? Zie voor het bepalen van het zelfbeeld bijlage 8.2 op blz. 370 en verder.

4. Ik-emotionaliteit

4.1 Heeft het kind bepaalde emotionele problemen?

5. Ik-socialiteit

5.1 Heeft het kind bepaalde sociale problemen?

6. School

6.1 Wanneer hebt u mogelijkheden om in te gaan op de uitingen van het kind? Het gaat dan om uitingen van het kind waaruit blijkt dat het kind bezig is met de scheiding en het gebeuren thuis.

6.2 Met welke klasgenoten gaat het kind graag om?

6.3 Welke mogelijkheden hebt u om rekening te houden met deze bijzondere gebeurtenissen in het leven van het kind? Of duidelijker: op welke wijze biedt u speciale leerlingenbegeleiding aan kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn?

6.4 Op welke wijze reageren klasgenoten op het kind (als ze weten dat de ouders van het kind gescheiden zijn)?

6.5 Met welke kinderen bespreekt het kind deze bijzondere gebeurtenis in zijn leven?

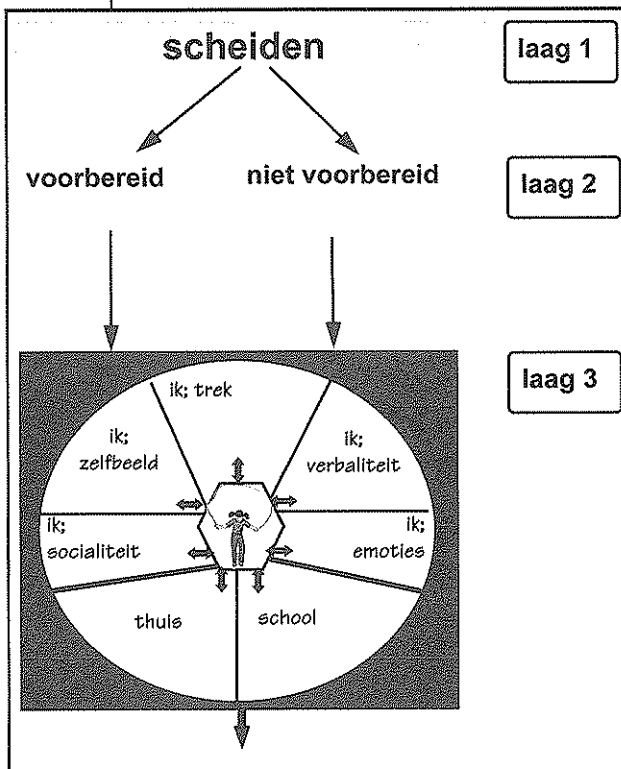
7. Thuis

7.1 Wordt het kind thuis nog steeds duidelijk geconfronteerd met de scheiding?

7.2 Hoe verloopt de omgangsregeling? Blijven de ouders bijvoorbeeld beiden aan het kind trekken?

7.3 Heeft het kind door de scheiding ook een broertje of zusje 'verloren' omdat die met de vertrekkende ouder is meeverhuisd?

Aanvullende gegevens:

liteit, maar ook van disloyaliteit jegens zijn of haar ouders tijdens het proces van de scheiding. Het kind raakt vaak in een loyaliteitsconflict door de belangenstrijd van de ouders. Daarbij kan het een gespleten loyaliteit ontwikkelen en de werkelijke gevoelens jegens de beide ouders verbergen.

Soms vragen kinderen zich af of ze wel geboren hadden moeten worden. De ernst van de problemen tengevolge van een scheiding hangt af van de veerkracht van het kind, van de wijze waarop de ouders de scheiding besproken/uitgelegd hebben en de wijze waarop de ouders na de scheiding met elkaar omgaan. Ook de leefsituatie van het kind na de scheiding is bepalend voor het gedrag van het kind. Een scheiding voor het vierde jaar heeft invloed op de basisgevoelens van zekerheid; bij oudere kinderen is het opkropen van verdriet een groot gevaar.

Scheidingen kunnen ook een verstoring van de gehechtheidsgevoelens bewerkstelligen. Dat kan een grote invloed hebben op de verdere ontwikkeling van het kind en de basis vormen voor een onzekerheidsgevoel.

Zie blz. 651 over gehechtheidsstoornissen. Immers pas vanuit gehechtheid kan een kind zich optimaal ontwikkelen. Scheidingen zijn dus bijna altijd nadelig voor de ontwikkeling van kinderen.

Het kind wil de ouders niet belasten met zijn verdriet. Er kunnen dan psychosomatische klachten ontstaan. Ook boosheid en zich terugtrekken komen voor en soms depressieve gevoelens. Soms komen kinderen toch nog zonder ernstige problemen uit een scheiding, omdat ze een goede veerkracht hebben. De mate waarin een kind problemen kan verwerken, zegt veel over de schade die een scheiding toe zal brengen.

5. Begeleiding

Noteer de handelingsplaninhouden op het formulier van blz. 44.

5.1 Begeleiding; technieken

Bij de begeleiding van kinderen die met een scheiding te maken hebben (gehad), kunt u ook orthopedagogische technieken toepassen.

Zie voor de opsomming pagina 49-118.

Bruikbaar voor deze kinderen is de basistechniek:

- 0-1 visualiseren op pagina 51. Teken eventueel wat het kind heeft meegemaakt en hoe de situatie nu is.

Daarnaast zijn bruikbaar de volgende technieken:

- 3-1 gesprekken, blz. 79;
- 3-3 cognitieve gedragsverandering, blz. 80;
- 3-13 evalueren, blz. 101;
- 3-15 uitleggen/verhelderen, blz. 102;
- 3-24 zelfbeeldbegeleiding, blz. 108;
- 3-31 emotioneren, blz. 113;
- 3-33 gentle education, blz. 114.

5.2 Begeleiding; aanvullende mogelijkheden

Puntsgewijs zullen we de inhoud van de algemene aanpak weergeven.

1. Het aantal echtscheidingen in Nederland is de laatste 20 jaar verviervoudigd. Steeds meer leerkrachten krijgen in hun werk te maken met de gevolgen van echtscheidingen.

In dit orthobeeld gaan we er vanuit, dat kinderen tijd en aandacht nodig hebben bij het verwerken van de emotionele gebeurtenis die de echtscheiding van de ouders voor hen is. Steun van belangrijke mensen waarmee het kind te maken heeft is van belang. In de eerste plaats steun van de ouders (maar die komen er in de echtscheidingsperiode niet altijd aan toe).

Een belangrijke taak is ons inziens ook weggelegd voor de leerkracht. In het nu volgende gaan we er vanuit dat een leerkracht ook verantwoordelijkheden heeft ten aanzien van het emotioneel welbevinden van kinderen.

2. Kinderen van ouders die gaan scheiden of gescheiden zijn, hebben tijd en rust nodig om te wennen aan de nieuwe situatie.

Kinderen met emotionele problemen uit deze vaak in leerproblemen op school. Vooral in deze periode is het van belang dat u geen extra problemen toevoegt door kritisch te zijn over het werk van het kind.

Wees soepel en zie wat door de vingers ten aanzien van de werkprestaties. Vooral in het begin is dit van belang.

3. Plaats het kind in andere situaties daarentegen niet te veel in een uitzonderingspositie. Ze moeten ook echt wel gewoon streng toegesproken worden als ze vervelend zijn.

4. Kinderen van gescheiden ouders hebben extra aandacht, stimulering en schouderklopjes nodig. Ze willen geen medelijden, maar gerichte aandacht. Houd het kind regelmatig onder een of ander voorwendsel even bij u, na schooltijd of in de pauze en praat met het kind over zijn situatie. Als kinderen niet spontaan een gesprek met u beginnen over hun gevoelens is het aan te bevelen dat u erover begint. Sommige kinderen schamen zich zo erg dat ze niet over het gebeuren thuis durven te praten. U vraagt het kind hoe het gaat, hoe de situatie thuis is, wat er veranderd is, hoe het kind dat alles ziet, hoe de contacten met de vertrekkende ouder zijn, enzovoorts. De kinderen verwachten van u niet dat u directe oplossingen biedt, maar wel dat u luistert. Herhaal die gesprekken rustig nog eens.

5. Als de ouders eenmaal gescheiden zijn, zit je als leerkracht met vragen als: Met wie kan ik over het kind praten? Aan wie mag ik informatie geven? e.d. En wat moet je doen als de niet-voogdijhebbende ouder aan het hek staat?

Uit informatie van het Ministerie van Onderwijs en de Raad voor de Kinderbescherming blijkt dat de verantwoordelijkheid van de school in dit soort zaken nergens expliciet is vastgelegd. Formeel is de school verantwoordelijk voor de kinderen gedurende de schooluren, in opdracht van diegene die de ouderlijke macht heeft. Formeel is het dan ook juist dat de school met deze ouder bespreekt hoe men reageert op het contact zoeken van de niet-voogdijhebbende ouder. Maar hier samen duidelijke afspraken over. Het meest aan te bevelen is *beide* ouders te informeren over de school (schoolkrant, infoboekje, uitnodigingen, enzovoorts) en over het kind.

6. De school kan het verwerkings- en acceptatieproces bevorderen door klassengesprekjes te houden over het echtscheidingsgebeuren. Het kind kan dan ervaren dat er wellicht meer kinderen zo iets hebben meegemaakt of weet hebben van het feit dat dit soort dingen gebeuren.

Bekijk op welke manier u dit soort gesprekjes aan gaat pakken. Bijvoorbeeld:

- U wacht uitingen van het kind af tijdens vrije kringgesprekken en gaat dan verder in op de ervaringen/ gevoelens van het kind.
- U draagt zelf het thema aan om er daarna over verder te praten. Door dit soort gesprekken kan het onderwijs misschien ook enigszins meehelpen om het maatschappelijk taboe dat nog steeds op 'scheiding' en op de 'één-ouder-situatie' rust te doorbreken. Het meest belangrijke is echter dat klasgenoten het kind beter leren begrijpen en rekening met het kind houden zonder het als zielig te bestempelen.

7. Het is van belang dat de school goed op de hoogte is van de familieomstandigheden en van de wijzigingen daarin. Bespreek dit met de ouder(s) en vraag of

men u op de hoogte houdt van de gezinsomstandigheden, zodat u beter in staat bent het gedrag van het kind te begrijpen. Vooral ook de afspraken die door de ouders gemaakt zijn omtrent de kinderen dient de leerkracht te weten.

8. Bij problemen die ouders kunnen hebben bij de uitvoering van de wettelijk vastgestelde omgangsregeling kunt u de volgende adviezen geven:

- nogmaals een poging doen tot overleg over de situatie, al dan niet met behulp van vrienden, familie, buurman/vrouw of maatschappelijk werk, Medisch Opvoedkundig Bureau, e.d.;
- Bij een mislukking daarvan kunt u de ouders aanraden een beroep te doen op bemiddeling via de Raad voor de Kinderbescherming of de advocaat;
- Bij heel ernstige gevallen kan de school eventueel de Raad voor de Kinderbescherming of het Bureau Jeugdzorg inschakelen.

9. De school moet een veilige plek zijn voor het kind. Het kind mag niet klem gezet worden door de beide ouders, maar het kind mag evenmin klem komen te zitten tussen school en ouders. In verband daarmee is het van belang te weten welke afspraken er gemaakt zijn en welke afspraken er nog gemaakt moeten worden.

10. Er verandert bij de scheiding al zoveel dat het voor het kind van extra belang is dat de dingen op school voorlopig even hetzelfde blijven.

11. Over het algemeen is het zeer belangrijk dat er duidelijkheid is met betrekking tot de vraag 'wat is mijn thuis?'. Voor sommige kinderen lopen de contacten met beide ouders zo door elkaar dat ze niet duidelijk weten waar ze nou echt hun eigen thuis hebben. Uit deze onduidelijkheid kunnen weer allerlei gedragsproblemen ontstaan. Bekijk hoe dat is voor het kind uit uw klas en praat, indien mogelijk, over dit aspect met de ouders.

6. Ouderadvisering

Het is van belang goed met de ouder te overleggen waarbij het kind woont. Vooral in het begin is het belangrijk regelmatig even te bellen ook een persoonlijke contact met (meestal) de moeder te hebben. Vraag hoe het kind thuis functioneert en bekijk of er een vorm van aanpak op elkaar afgestemd dient te worden. Bekijk ook samen met de ouders hoe u met de andere ouder om moet gaan.

Hoe is de bezoeksregeling en wat moet u doen als de andere ouder het kind op wil halen. Bespreek ook wat u van de vaste 10-minuten-contacten mag verwachten; komen de ouders samen of gescheiden, etc.

7. Verder lezen en websites

Voor leerkrachten:

- Steenhof, L en K. Prins (2005) Echtscheiding van

ouders en kinderen. Bevolkingstrends, 4, 39-46.

- Nieuwenbroek, A. Jan Ruigrok, Scheiding in meervoud, Houten, 1998.

Voor kinderen:

- Kinderen en ingrijpend gebeurtenissen; scheiden, uitgegeven bij Kwintessens in Amersfoort;
- Zie uit de serie *Kijk en beleef*, uitgegeven bij Kwintessens in Amersfoort het deeltje: Scheiding.

Leesboeken:

- Logeren bij papa (scheiden) uitgegeven bij Kwintessens in Amersfoort;
- Dag papa, tot ziens van B. Wenninger, uitgave van de vier windstreken;
- De vader- en moederwedstrijd van J. Vriens uitgave van Holkema & Warendorff;
- Kilometers cola en knetterende ruzie van C. Slee, uitgegeven bij Holke & Warendorff;
- Hokus pokus plas van C. Slee, Holkema & Warendorff;
- Bang boos blij, een helpboek voor als je ouders zijn gescheiden, uitgegeven bij Pereboom in Bussum;
- Van alles twee. Over de betekenis van echtscheiding voor jonge kinderen uitgegeven bij Pereboom in Bussum.

Websites:

www.echtscheidings.startpagina.nl

Maatwerk

Vaak hebben kinderen met de kenmerken van dit orthobeeld ook nog allerlei andere vormen van gedragsproblemen. Er kunnen achter dit type probleemgedrag weer andere beelden schuilgaan. In dat geval is het belangrijk om die andere beelden erbij te betrekken. Soms blijkt het bij een bepaald orthobeeld eigenlijk om een ander soort probleem te gaan. Zie over deze vorm van maatwerk pagina 21- 40.

Opgelet

De inhoud van deze orthotheek is ontwikkeld voor het gebruik door LEERKRACHTEN in gewoon en speciaal basisonderwijs. (sbo) Soms heeft een ingezette begeleiding te weinig effect en zijn de gedragsveranderingen niet waarneembaar. In dat geval is het raadzaam externe deskundigen in te schakelen, zoals orthopedagogen of psychologen van een schoolbegeleidingsinstituut of van instanties waar de ouders contact mee hebben. Bespreek het beperkte effect met de ouders en overleg wat er nu gedaan gaat worden. Stel ook de vraag of deze school het meest geschikt is voor dit kind.